

ETAPY RANOKREŠŤANSKEJ KATECHIZÁCIE

Ján PILKO

Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov,
Slovenská republika

V apoštolskom veku možno o rozdelení katechézy na etapy hovoriť len vo veľmi širokom zmysle. Podľa svätého apoštola Pavla pevnú stravu nemali prijímať tí, ktorí ešte neochutnali mlieko. Toto rozdelenie bolo predovšetkým z pedagogických dôvodov. Od katechétoz sa vyžadovalo, aby boli citliví a dokázali svojim žiakom sprostredkovať to, čo dokážu prijať.

Justín uvádza, že po školení v jeho škole „tí, ktorí sú presvedčení a veria v pravdu nášho učenia a vyjadria svoj súhlas žiť v súlade s ním, prijímajú krst“ [4]. Kresťanskí učitelia dbali na to, aby dospelí prijímali krst vedome. Veď krst mal znamenať veľkú zmenu v živote človeka: bolo to obliekanie Christa, pochovanie s Christom a vzkriesenie k novému životu, nové narodenie. Podľa Justínovho postrehu, kým narodenie od biologických rodičov bolo úplne nezávislé od našej voľby, druhé narodenie, krst, naopak, nebolo z nutnosti, ale z dobrej vôle. V krste človek prestal byť otrokom nevyhnutnosti, otrokom démonických síl, otrokom hriechu a stal sa synom slobody a svetla.

Všimnime si, že prijatie kresťanskej pravdy predpokladalo vedomé rozhodnutie žiť podľa prikázaní. Bezprostredne pred krstom nasledovalo krátke obdobie intenzívneho pôstu a modlitby, ktoré pokrstení kresťania vykonávali spolu s katechumenmi. Krst bol kolektívnou udalosťou, dielom celej cirkvi, nie súkromným rodinným obradom ako to často vidíme v súčasnosti. Zvyk modliť sa a postiť sa za inú osobu alebo spolu s ňou bol v starovekej cirkvi veľmi rozšírený [4].

Stručnosť Justínovho diela, ako aj mlčanie ostatných autorov nám neumožňuje vyvodiť závery o tom, či katechéza v polovici 2. storočia pozostávala z etáp ktoré boli od seba odlíšiteľné. Vzdelávanie v Justínovej škole bolo pravdepodobne pomerne dlhé, hoci Justín výslovne neuvádza ani postupnosť, ani obsah katechézy.

Ďalším dokumentom, ktorý vrhá svetlo na to, ako mohla prebiehať katechéza na začiatku 3. storočia, je už spomínaná „Apoštolská tradícia“, ktorú zostavil svätý Hippolyt Rímsky v roku 215. Hippolyt bol podľa tradície žiakom svätého Ireneja Lyonského a veľmi váženým kresťanským učiteľom v Ríme. [6]

Istý čas bol v opozícii voči pápežovi Kallistovi (217 - 222) a dokonca zorganizoval vlastnú školu, ktorá zastávala prísnejší postoj k praktizovaniu pokánia ako rímska cirkev. Podľa tradície sa Hippolyt pred svojou mučeníckou smrťou v sardínskych kameňolomoch vrátil do lona cirkvi.

Po jeho smrti mu vďační žiaci postavili pomník, ktorý istý čas stál na cintoríne na Via Tiburtina. Socha zobrazuje muža sediaceho v majestátnom postoji učiteľa a kázučeho. Na skulptúre je vyrytý trón, t. j. stôl, za ktorým Hippolyt slúžil liturgiu, a zoznam diel, ktoré napísal. Socha bola nájdená v roku 1551. [6] Dnes sa nachádza pri vchode do Apoštolskej knižnice vo Vatikáne.

Nakoľko bola prax Hippolitovej školy všeobecná, je ťažké posúdiť. Súdiac podľa množstva prekladov, apoštolská tradícia mala v 3. a 4. storočí významný vplyv na cirkevnú organizáciu a liturgický život v Sýrii a Egypte. Hippolyt nebol originálnym teológom a vyznačoval sa krajným konzervativizmom. Preto Apoštolská tradícia odráža skôr existujúcu tradíciu než Hippolytovu osobnú pastoračnú skúsenosť.

„Apoštolská tradícia“ obsahuje prvý podrobný opis katechézy, v ktorom možno pravdepodobne rozlíšiť dve etapy). Prvá etapa sa začínala predbežným rozhovorom. Tí, ktorí týmto pohovorom úspešne prešli, boli zaradení do skupiny katechumenov alebo "poslucháčov" (audientes, auditores), ako ich neskôr nazývali na latinsky hovoriacom Západe. Treba poznamenať, že Tertulián ako prvý použil latinskú transliteráciu gréckeho slova katechumen pre výraz „nepokrstený kresťan“ [7]. Po dlhšom skúšobnom období absolvovali tí, ktorí chceli byť pokrstení, druhý pohovor. Tí, ktorí tento pohovor úspešne absolvovali, sa stali kandidátmi krstu a boli vybraní do osobitnej skupiny „vyvolených“, ako ich nazývali v Ríme. Po krátkej, ale intenzívnej dodatočnej príprave boli pokrstení a prijatí do spoločenstva veriacich.

So všetkými, ktorí chceli vstúpiť do katechetickej školy, sa pred prijatím za "poslucháčov" uskutočnil pohovor. Až do Apoštolskej tradície nepočujeme nič o takomto pohovore, ktorý sa na Západe rozšíril vo štvrtom storočí. Justín, ako si pamätáme, prijímal do svojej školy všetkých, ktorí si to želali, zatiaľ čo v Hippolitovej škole podľa "Apoštolskej tradície" voľní poslucháči (ktorý nemali záujem stať sa kresťanmi) neboli pripustení. Je možné, že Justín vo svojej "Prvej apológii", napísanej v rokoch 148 až 161 a adresovanej pohanskému cisárovi, takéto podrobnosti jednoducho vynechal. Pravdepodobnejšie však je, že predbežný rozhovor sa v polovici druhého storočia neuskutočnil a že sa v cirkvi objavil neskôr, ku koncu druhého storočia.

Pri predbežnom rozhovore boli položené otázky o životnom štýle každej osoby. Predpokladalo sa, že každá osoba, ktorá chce byť katechizovaná, má ručiteľa z radov kresťanov, ktorí ju dobre poznajú. Úloha týchto ručiteľov, alebo modernejšie povedané krstných rodičov, bola v procese prijatia kresťanstva mimoriadne dôležitá. Práve s pomocou takýchto "domácich katechétov" robili budúci kresťania svoje prvé kroky k viere. [6] Všimnime si, že v ranokresťanskej cirkvi boli krstnými ručiteľmi predovšetkým dospelí, nie deti. Je celkom prirodzené, že adoptívnymi rodičmi detí boli ich biologickí alebo adoptívni rodičia. O tom, že medzi katechumenmi boli skutočne aj deti, svedčí samotný Hippolyt i nápisy na náhrobných kameňoch.

Ak išlo o otroka, bolo potrebné, aby sa za neho zaručil jeho pán. Ak pán nemohol dať otrokovi priaznivé odporúčanie, otrok sa nesmel zúčastniť (16.4). Ak otrok patril k pohanovi, musel sľúbiť, že bude poslúchať svojho pána, aby nevyvolal prenasledovanie cirkvi (16.5). Ak bol otrok niekoho konkubínou, mohol byť prijatý len vtedy, ak žil len so svojím pánom (16.23). Ak bol muž ženatý, musel zachovávať manželskú vernosť (16.6). Od slobodného muža sa vyžadovalo, aby sa oženil alebo zostal čistý (16.7). Ak mal muž konkubínu, musel sa oženiť podľa rímskeho práva (16.24).

Táto požiadavka spôsobila veľké ťažkosti. Rímske právo totiž neuznávalo ako plnohodnotný žiadny zväzok, ktorý slobodný človek uzavrel s otrokom. Takýto zväzok zostával *contubernium*, t. j. konkubinátom, a nemohol si nárokovať na status *matrimonium*, t. j. zákonného manželstva. Zmysel tejto požiadavky "apoštolskej tradície" teda spočíval v tom, že slobodný muž, ktorý vstúpil do takéhoto manželstva, musel buď nechať otroka alebo otrokyňu na slobode, alebo zachovať manželskú vernosť v tomto závadnom manželstve napriek tomu, že neexistovala žiadna spoločenská prekážka cudzoložstva.

Okrem týchto morálnych požiadaviek "Apoštolská tradícia" uvádza zoznam povolání, ktoré boli pre kresťanov neprijateľné. Medzi takéto povolania patrili: správca verejného domu (16.10), prostitútka alebo sodomita (16.20), významný štátny úradník (16.18), povolania súvisiace s gladiátorskými zápasmi, dozorca nad divými zvieratami v amfiteátri (16.19). 15), kňaz, modloslužobník (16.16), mág (16.21), astroológ, zaklínač, vykladač snov, výrobca amuletov, t. j. zaoberajúci sa mágiou (16.21-22).

Verejní činitelia sa nemohli stať katechumenmi, pretože boli povinní zúčastňovať sa na obetiach a financovať divadlo a iné odsúdeniahodné predstavenia. Kvôli tejto okolnosti politická moc vo všetkých mestách ríše naďalej patrila pohanom. Ako uvidíme, situácia sa začala meniť v polovici

štvrtého storočia, keď významní úradníci a vojenský velitelia začali vstupovať do Cirkvi ako doživotní katechumeni.

Tým, ktorí boli vo vojenskej službe, bolo zakázané vykonávať trest smrti, ako aj skladať vojenskú prísahu (16.17). Ako si Hippolyt predstavoval splnenie takejto podmienky, zostáva záhadou. Neskôr bola nahradená miernejšou v Apoštolských predpisoch, traktáte o cirkevnom poriadku, ktorý sa rozšíril koncom 4. storočia. Apoštolské predpisy sa síce pozastavujú nad kresťanskými povinnosťami vojakov, ale obmedzujú sa na slová Jána Krstiteľa: "Nikoho neurážajte, nikoho neohovárajte a buďte spokojní so svojou mzdou" [Lk 3, 14.], pričom nezaťažujú vojakov ťažšími požiadavkami.

Ďalším jednoznačne zakázaným povolaním bolo povolanie herca (16.12). Modernému nepravoslávnenému čitateľovi by sa takýto zákaz zdal veľmi zvláštny. Tu však treba vziať do úvahy, že helenistické divadlo, a to je jeho dôležitý rozdiel od moderného divadla, bolo v starostlivosti bohov ríše. Helenistické divadlo bolo mozgom gréckeho divadla, ktoré bolo zároveň chrámom Dionýza, Venuše a Bakcha. Na dverách divadla v Samotráke visel nápis: "Nezasväteným vstup zakázaný!"[3]

Niektorí starovekí kresťania považovali návštevu divadla za nevinnú činnosť. Tertulián im protirečí vo svojom diele O predstaveniach, ktoré bolo určené najmä katechumenom. Pripúšťa, že Biblia sa o gréckom divadle nezmieňuje, a preto výslovne nezakazuje jeho návštevu. Umenie je pod patronátom múz, Apolóna a Minervy. Okrem toho herectvo zahŕňalo pretváрку, ktorá podľa Tertuliána bola v rozpore s kresťanskou morálkou[7].

Z rovnakých dôvodov sa kresťania nesmeli zúčastňovať na atletických hrách v amfiteátri. Napríklad konské dostihy boli doménou Merkúra a Neptúna. Každá súťaž sa začínala obetovaním týmto bohom. Okrem toho športové podujatia, podobne ako divadelné predstavenia, si v mnohých prípadoch vyžadovali verejnú nahotu, vyvolávali nezdravé vášne a sprevádzalo ich sebapoškodzovanie [1]. Pri širšom pohľade na tieto morálne požiadavky možno dospieť k záveru, že nie sú ničím iným ako dôslednou aplikáciou rozhodnutia Apoštolského snemu (51), ktorý podľa tradičného výkladu zakázal tri neodpuštilné hriechy: modloslužbu, cudzoložstvo a vraždu [7], na všetky aspekty života.

Niektoré povolania boli podľa Hippolita prípustné za určitých podmienok. Medzi takéto povolania patrili sochár, maliar a čo je najprekvapujúcejšie, Hippolyt k nim bez akéhokoľvek vysvetlenia pridáva aj učiteľ. Podľa Hippolita bolo prípustné, aby sochár a maliar zostali pri svojom remesle, ak sa nepodieľali

na výrobe modiel. [6] Uvedomujúc si, že žiadať od sochára v pohanskom svete, aby neskúmal modly, je ako žiadať od vojaka, aby nebojoval, Tertulián na rozdiel od Hippolita jednoducho zakazuje kresťanom, aby sa stali sochármi aj vojakmi [7].

Na katechumenov, ktorí boli spôsobilí prijať krst, sa po skončení modlitby denne skladali ruky. To vykonával učiteľ, ktorý mal na starosti ich katechizáciu, či to bol presbyter, alebo laik. Keď sa priblížil čas krstu, vykonal biskup posledný exorcizmus nad katechumenom, aby zistil, či je čistý⁸⁰ a dobrý. Keď biskup zistil, že nie je hodný, aby bol pokrstený, bol mu poskytnutý odklad, pretože nevypočul slovo s vierou [2]. Tak mal možnosť prehodnotiť svoj postoj a dôkladnejšie sa pripraviť.

Podľa Tertuliána bolo povolanie učiteľa v škole zakázané aj pre kresťanov kvôli modloslužbe. Vyučovanie literatúry a astronómie bolo úzko spojené so štúdiom klasickej mytológie. Vyučovanie v školách pre deti a mládež trvalo takmer celý deň, čo sa kompenzovalo množstvom sviatkov, z ktorých väčšina mala náboženský charakter. Tertulián uvádza, že napríklad "Minervalia" a "Saturnálie" boli sprevádzané obetami, ktorých priamymi účastníkmi boli učitelia škôl.

To znamenalo, že ak sa dospelí kresťania nemohli stať učiteľmi, deti sa nemohli učiť. Tertulián túto otázku predvída a odpovedá, že oboznamovanie sa s pohanskou kultúrou je prípustné len ako nutné zlo. Keďže katechumenát bol určený pre dospelých, predpokladalo sa, že za vzdelávanie detí by mali byť zodpovední ich rodičia. V každom prípade mala kresťanská domáca výchova predchádzať pohanskej školskej výchove. Až keď sa dieťa naučilo, ako sa viera v Boha líši od modloslužby, mohlo študovať napríklad gréckych klasikov. Podľa Tertuliánovej poznámky by takéto dieťa, ktoré by vedelo, že mu učitelia nevedomky ponúkajú jed, tento jed vzalo, ale nevypilo by ho.

Tertuliánov záver, že aj základné školské vzdelanie je škodlivé, logicky viedol ku kultúrnej izolácii jeho veriacich. Preto neprekvapuje, že vplyv akejkoľvek formy helenistického vzdelávania na školy v Ríme a severnej Afrike bol minimálny. Tertuliánova škola vôbec nemala vyučovať svetské disciplíny. A to napriek tomu, že Tertulián, sám odporca pohanskej kultúry a nepriateľ slobodného filozofického bádania, získal vynikajúce vzdelanie v rétorickej škole, bol znalcom rímskeho práva a jedným z najvzdelanejších mužov svojej doby.

⁸⁰ Myslí sa tým duchovný stav katechumena a kvalita jeho duchovného života.

Podobné názory nachádzame v "Učení apoštolov", ktorého zostavovateľ radí každému kresťanovi: "Utekajte od všetkých pohanských kníh. Veď čo máte spoločné s čudnými výrokmi, zákonmi alebo falošnými prorockými, ktoré odvádzajú mladých od viery? Čo vám chýba v Božom slove, že sa oddávate čítaniu týchto pohanských bájok? Ak chcete čítať historické správy, vezmite si Knihu kráľov; ak vás zaujímajú spisy filozofov a mudrcov, čítajte prorokov, v ktorých nájdete múdrosť a pochopenie väčšie ako u mudrcov a filozofov. Pokiaľ túžiš po piesňach, máš Dávidove žalmy, alebo ak chceš čítať o počiatku sveta, máš Genezis veľkého Mojžiša; a ak túžiš po zákonoch a prikázaniach, máš zákon Pána Boha. Ale všetkým cudzím spisom, ktoré sú v rozpore s týmito vecami, sa úplne vyhni". [9]

Didaché by sme mohli označiť za akýsi starý kresťanský cirkevný poriadok alebo za druh starokresťanského katechizmu. Dokazuje to aj pomerne stručná forma, veľmi vhodná na zapamätanie. Tento spis nám poskytuje krásny pohľad na hlavné časti kresťanského učenia na konci prvého a začiatkom druhého storočia. Mnohí sa domnievajú, že tento spis nevznikol naraz, aspoň nie v takej podobe, v akej sa podáva dnes. Je veľmi pravdepodobné, že je to akýsi súhrn mladších a starších častí, z ktorých niektoré už boli rozšírené medzi kresťanmi. Nevylučuje sa, že práve tieto časti, ktoré boli rozšírené medzi ľuďmi, boli apoštolského pôvodu, od ktorých neskôr dostalo názov celé dielo.[6]

SUMMARY

The history of the catechesis of the early Christian Church is very rich in various events that have been indelibly inscribed in the history of Christianity. The catechetical writings of the early Church give us an insight into a period that was not easy for Christians, who had to face severe persecution. The period of the first three centuries gives us an insight into the brilliant thinking of teachers, catechists and theologians, as well as their way of catechetical work. Thanks to these writings, we can form an idea of the way in which this catechesis was carried out.

Christian apologists led a fierce polemic against traditional paganism, exposing its immorality, claiming that idol worship was a form of worship unworthy of God. While a visitor to a pagan temple was required to pay an entrance fee, donations in Christian communities were voluntary.

The most prominent figure among Christian apologists was Justin Philosopher, a martyr who understood that Christianity and contemporary Platonism were too closely linked to achieve abstract neutrality and respectful

coexistence. They had to love or hate each other. Therefore, pagans who were interested in becoming Christians not only had to go through various degrees of catechization, but their occupation was also an important issue for admission to the catechumenate.

REFERENCES

1. Апостольское предание св. Ипполита Римского. Перевод с лат. и пред. свящ. Петра Бубуруза // Богословские труды. 1970. Сб. 5. С. 277-296.
2. HIPPOLIT RÍMSKY. 2000. *Apoštolská tradice*. Velehrad, 2000. ISBN 80-86045-45-5.
3. ГАВРИЛЮК, П. 2001. *История катехизации в древней церкви*. Под ред. свящ. Георгия Кочеткова. Москва : Свято-Филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2001. ISBN 5-89100-040-7.
4. СВ. ИУСТИН-ФИЛОСОФ И МУЧЕНИК. 1995. *Творения*. [Пер. предисл. А. И. Сидорова]. Репринт. изд. - Москва : Паломник : Благовест, 1995. 484 с. (Библиотека отцов и учителей церкви) / Отдел I. - 1-124 с.
5. СИДОРОВ, А.И.: Святоотеческое наследие и церковные древности /. - Москва : Сибирская Благовонница, 2011-. / Т. 2: Доникийские отцы Церкви и церковные писатели. - 2011. - 526, [1] с. ISBN 978-5-91362-430-7.
6. PILKO, J.: *Katechetické spisy v prvých storočiach kresťanstva*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2022. - 219 s. ISBN 978-80-555-2992-9.
7. КВИНТ СЕПТИМИЙ ФЛОРЕНТ ТЕРТУЛЛИАН ИЗБРАННЫЕ СОЧИНЕНИЯ Составление и общая редакция А.А. СТОЛЯРОВА. Москва, Издательская группа «Прогресс» 1994.
8. SPISY APOŠTOLSKÝCH OTCŮ. Praha 2004. ISBN 80-7017-003-4.
9. Творения Тертуллиана, христианского писателя в конце второго и в начале третьего века. 2-е изд.: Москва, Издательская группа «Прогресс» 1994, 445. с.

TAGES OF EARLY CHRISTIAN CATECHIZATION

Ján PILKO, assistant professor, Faculty of Orthodox Theology, University of Presov, Masarykova 15, 08001 Presov, Slovakia, jan.pilko@unipo.sk, 00421517724729, ORCID: 0000-0001-8167-5170

Abstract

This present article discusses the various stages of early Christian catechization. It will attempt to outline the perspectives of some selected ecclesiastical writers of the first three centuries. In the apostolic age, the division of catechesis into stages can only be spoken of in a very broad sense. Christian teachers made sure that adults received baptism consciously. For baptism was meant to signify a great change in a person's life: it was the putting on of Christ, the burial with Christ, and the resurrection to new life, a new birth.

Keywords

Catechization, Christian faith, paganism, baptism.